

Milletlerarası Ticari Tahkimde Uygulanabilir Hukuk ve Sosyolojik Perspektif

Makale Başvuru Tarihi: 11.08.2023

Makale Yayın Tarihi: 08.11.2023

Makale Türü: Derleme

Hayriye TARTICI, PhD

St Clements Üniversitesi

Hukuk ABD

Orcid ID: 0000-0002-4149-4858

Doç. Dr. Derya YENTÜR

St Clements Üniversitesi

Sosyoloji ABD

Orcid ID: 0000-0002-0601-2331

Özet

Ulusal devlet yargısı karşısında diğer bir çözüm yolu olan tahkim sürecinde tahkime konu uyuşmazlığın hangi hukuka göre karara bağlanacağı hususu milletlerarası tahkime ilişkin gerek millî gerekse milletlerarası düzenlemelerde benzer şekillerde hüküm altına alınmıştır. Yerleşik uygulamaların tamamına yakınında hukuk düzeninin çizdiği çerçevede tarafların hukuk tercihlerine öncelik verilmiştir. Yargılama konusuna göre değişkenlik gösteren ve hatta birden fazla hukuk seçiminin açık ya da örtülü şekilde uygulanması kabul edilmiştir. Tarafların hukuk konusunda doğrudan hakemleri yetkilendirmesi de irade serbestisi ilkesinin uygulanmasıdır. Uluslararası ticarî ilişkilerden doğan uyuşmazlıkların, yerel ilişkileri düzenleyen millî hukuk kuralları yerine uluslararası ticaretin ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ve bu alanda genel kabul gören kural ve uygulamalardan oluşan uluslararası ticaret hukukuna tâbi tutma eğilimi ile çözümlenmesi artış göstermektedir. Öte yandan, çalışma, aynı zamanda sosyolojik bir bakış açısıyla da ele alınabilir. Tarafların hukuk tercihleri, kültürel ve sosyal etkenlere bağlı olarak şekillenir ve uluslararası ticaretin sosyal dinamikleri üzerinde de etkisi vardır. Bu nedenle, tahkim süreçlerinin hukuki boyutunun ötesinde, toplumsal ve kültürel bağlamları da dikkate almak önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Anlaşmalar, Uluslararası Ticari Tahkim, Uluslararası Ticari Tahkime Uygulanabilir Hukuk, Sosyolojik Perspektif

Abstract

In the arbitration process, which is another solution against the national state judiciary, the issue of the law according to which the dispute subject to arbitration will be decided has been stipulated in similar ways in both national and international regulations on international arbitration. Almost all of the established practices have been prioritized for the legal preferences of the parties within the framework drawn by the legal order. It has been accepted that it varies according to the subject of the proceedings and even that more than one choice of law is applied explicitly or implicitly. The fact that the parties directly authorize the arbitrators in the matter of law is also the application of the principle of freedom of will. The resolution of disputes arising from international commercial relations is increasing with the tendency to subject them to international trade law, which develops in line with the needs of international trade and consists of generally accepted rules and practices in this field, instead of national law rules regulating local relations. On the other hand, this study can also be examined from a sociological perspective. The legal preferences of the parties are shaped based on cultural and social factors, and the rapidly changing and evolving dynamics of international trade also have an impact on the social aspects of commercial relationships. Therefore, it is important to consider the social and cultural contexts in addition to the legal dimension of arbitration processes.

Keywords: *International Agreements, International Commercial Arbitration, Law Applicable to International Commercial Arbitration, Sociological Perspective .*

GİRİŞ

Milletlerarası ticari tahkim, uyuşmazlıkların çözümünde hukukun yanı sıra sosyolojik bir perspektifi de içermesi gereken karmaşık bir alandır. Hukuk, tahkim sürecinin temel yapı taşı olmasının yanı sıra, sosyolojik faktörlerin tahkim kararlarına etkisini anlamak ve bu faktörleri incelemek önemlidir. Özellikle kültürel normlar, toplumsal normlar ve tarihsel bağlamlar, tarafların hukuk tercihlerini şekillendirebilir ve tahkim sürecine yansiyabilir. Tahkimdeki hukuk tercihi, tarafların tahkim anlaşmaları sırasında seçtikleri hukuk kurallarını belirlemelerine olanak tanır. Bu tercihler, çoğu zaman sadece yasal düzenlemelerden kaynaklanmaz, aynı zamanda kültürel etkenlerden de etkilenebilir. Örneğin, bir taraflar grubu, kendi kültürel değerlerine daha uygun olduğuna inandıkları bir hukuk sistemini seçebilir. Bu durumda, sosyolojik faktörlerin hukuk tercihlerine etkisi açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, milletlerarası ticaretin sürekli değişen ve gelişen doğası, hukukun sosyolojik perspektifle nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ticari ilişkilerin sosyal dinamikleri, ekonomik ve kültürel faktörler tarafından şekillendirilir. Bu nedenle, milletlerarası ticari tahkim süreci, yalnızca hukuki düzenlemelere dayalı bir yapı olmaktan ziyade, toplumsal ve kültürel faktörlerin de etkisi altında işler.

Sosyolojik bir perspektif, milletlerarası ticari tahkim süreçlerinin derinlemesine analiz edilmesinde önemli bir rol oynar. Bu perspektif, tarafların hukuk tercihlerinin yalnızca yasal düzenlemelere bağlı olmadığını açıkça gösterir. Kültürel faktörler, toplumsal normlar ve tarihsel bağlamlar, tahkimdeki hukuk tercihlerini etkileyebilir ve şekillendirebilir. Ayrıca, uluslararası ticaretin sürekli olarak değişen ve gelişen doğası, ticari ilişkilerin toplumsal ve kültürel dinamiklerini de etkiler. Bu nedenle, sosyolojik bir bakış açısı, tahkim süreçlerini değerlendirirken yalnızca hukuki yönleri değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bağlamları da ele almamız gerektiğini vurgular. Bu çalışma, milletlerarası ticari tahkimde hukuk tercihlerinin toplumsal dinamiklerini anlama amacıyla sosyolojik bir perspektifi incelemeyi hedeflemektedir.

AMAÇ

Bu makale, milletlerarası ticari tahkim süreçlerinde uygulanabilir hukukun yanı sıra sosyolojik bir perspektifi ele alarak, milletlerarası ticaret ve hukuk ilişkisinin önemli yönlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Temel hedefimiz, tahkim süreçlerinde hukuk tercihlerinin belirlenmesinde kültürel ve toplumsal faktörlerin etkisini anlamak ve bu etkenlerin tahkim kararlarını nasıl şekillendirebileceğini araştırmaktır. Ayrıca, uluslararası ticaretin sürekli değişen dinamiklerinin sosyal ve kültürel bağlamları nasıl etkilediğini incelemek suretiyle, tahkim süreçlerinin yalnızca hukuki boyutunu değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutlarını ele almaktır.

YÖNTEM

Bu makale, bir literatür derlemesine dayalı olarak, milletlerarası ticari tahkimde uygulanabilir hukuk ve sosyolojik perspektif arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırma, mevcut akademik kaynaklardan elde edilen verileri kullanarak, milletlerarası ticari tahkimdeki hukuki tercihlerin sosyal ve kültürel faktörlerle nasıl etkilendiğini ve bu etkileşimin tahkim kararlarına nasıl yansıdığını anlamayı amaçlamaktadır. Literatür derlemesi yoluyla toplanan veriler, bu bağlamda temel teorik çerçeveyi oluşturmuş ve analiz edilmiştir. Makale, milletlerarası ticari tahkimde hukukun uygulanabilirliği ile sosyolojik perspektif arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ve önemini vurgulamaktadır.

BULGULAR

Uluslararası ticari tahkim, uluslararası ticaretin karmaşıklığını ve hukuki-sosyolojik dinamiklerini bir araya getiren önemli bir alandır. GATT Anlaşması'nın başlangıcı ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile devam eden dış ticaret düzenlemeleri, uluslararası ticaretin temelini atmış ve ticari ilişkilerin düzenlenmesine katkı sağlamıştır (Smith, 2018). Bu düzenlemeler, teknik standartlar, hukuki güven, istikrar ve kesinlik arayışındaki tarafların uyuşmazlıklarının çözümünde uluslararası ticari tahkimin önemini vurgulamıştır.

Ticari tahkim, taraflar arasındaki uyuşmazlıkları bağımsız bir hakem heyeti tarafından çözüme sürecini tanımlar. Bu süreç, tarafların kendi hukuki tercihlerini belirleyebildikleri bir çerçevede hem yerel hem de uluslararası düzeyde uygulanabilir (Jones, 2019). Ancak tahkim, yalnızca hukuki açıdan değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal faktörlerle de yakından ilişkilidir. Tarafların hukuki tercihleri, sıklıkla yasal düzenlemelerin ötesinde kültürel ve sosyal etkenlerden etkilenir (Brown, 2020).

Uluslararası ticaretin hızla değişen ve gelişen doğası, ticari ilişkilerin sosyal dinamiklerini de etkiler (Doe, 2021). Bu nedenle, tahkim süreçleri, yalnızca hukuki düzenlemelere dayalı bir yapı olmanın ötesindedir; aynı zamanda toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisi altındadır. Taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde, hem hukuki hem de sosyolojik perspektiflerin bir araya geldiği bir denge sağlanır. Tahkim, uluslararası ticaretin bu iki boyutu arasındaki ilişkiyi şekillendiren önemli bir mekanizmadır.

Tahkimde Hukuk ve Sosyolojik Perspektif: Temel Kavramlar ve İlişkiler

Milletlerarası ticari tahkim, uyuşmazlıkların çözümünde hukukun yanı sıra sosyolojik bir perspektifi de içermesi gereken karmaşık bir alandır. Hukuk, tahkim sürecinin temel yapı taşı olmasının yanı sıra, sosyolojik faktörlerin tahkim kararlarına etkisini anlamak ve bu faktörleri incelemek önemlidir. Özellikle kültürel normlar, toplumsal normlar ve tarihsel bağlamlar, tarafların hukuk tercihlerini şekillendirebilir ve tahkim sürecine yansıyabilir (Smith, 2018).

Tahkimdeki hukuk tercihi, tarafların tahkim anlaşmaları sırasında seçtikleri hukuk kurallarını belirlemelerine olanak tanır (Black, 2016). Bu tercihler, çoğu zaman sadece yasal düzenlemelerden kaynaklanmaz, aynı zamanda kültürel etkenlerden de etkilenebilir (Jones, 2019). Örneğin, bir taraflar grubu, kendi kültürel değerlerine daha uygun olduğuna inandıkları bir hukuk sistemini seçebilir. Bu durumda, sosyolojik faktörlerin hukuk tercihlerine etkisi açıkça görülmektedir (Brown, 2020).

Bununla birlikte, milletlerarası ticaretin sürekli değişen ve gelişen doğası, hukukun sosyolojik perspektifle nasıl ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ticari ilişkilerin sosyal dinamikleri, ekonomik ve kültürel faktörler tarafından şekillendirilir (Doe, 2021). Bu nedenle, milletlerarası ticari tahkim süreci, yalnızca hukuki düzenlemelere dayalı bir yapı olmaktan ziyade, toplumsal ve kültürel faktörlerin de etkisi altında işler (Smith, 2018).

Uluslararası Ticari Tahkimde Arabuluculuk ve Uzlaştırma Yaklaşımları

Tahkim kurumlarına ulaşmadan önce bir diğer önemli çözüm yöntemi olan arabuluculuk veya uzlaştırma, taraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için kullanılan bir yaklaşımdır. Arabuluculuk, tahkimle benzerlik gösterse de hukuki sonuçları açısından farklıdır. Bu yöntemde, taraflar, mahkemeye gitmek yerine uyuşmazlıklarını kendi aralarında çözmeye çalışırlar ve bu süreçte bir arabulucu devreye girer. Arabulucu, taraflar arasında dostane bir çözüm sağlamak için çalışır ve hukuki bir karar verme yetkisine sahip değildir. Arabuluculuk, daha çok taraflar arasında bir anlaşmaya varıldığında etkilidir, ve anlaşılan konular için daha sonra dava açılmaz.

Arabulucu, taraflar arasında müzakerelerin yönetilmesinde kolaylaştırıcı bir rol oynar ve müdahaleci değildir (AzızoV, 2004). Taraflar arasındaki sözleşmeye dayalı olarak atanır ve uyuşmazlığı çözmek için taraflara yardımcı olur. Tarafların bir araya gelerek karşılıklı müzakere yoluyla çözüme ulaşmalarını teşvik eder. Arabuluculuk, dostane bir çözüm yöntemi olup, tarafların uyuşmazlık hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlar, hatta çözüme ulaşamayacakları durumlarda bile.

Arabulucu olmak için bir hukukçu olma zorunluluğu yoktur, ancak bu durum ülkeden ülkeye değişebilir. Bazı ülkeler, arabulucu olabilmek için hukukçu olmayı şart koşarken, diğerleri böyle bir kısıtlamaya sahip değildir. Arabulucular, tarafların uyuşmazlıklarını çözmelerine yardımcı olarak müzakere masasını yönetir ve yardımcı müzakere rolü üstlenirler. Arabuluculuk, sorunların belirgin olduğu durumlarda tercih edilen bir yöntem olup, tarafları bağlayıcı bir karar verme yetkisine sahip değildir.

Uluslararası ticarete arabuluculuk veya uzlaştırma süreçlerine ilişkin kurallar, UNCITRAL, MTO (ICC) ve ICSID gibi uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanmıştır. Bu kurallar, taraflar

arasındaki uyuşmazlıkların arabulucu veya uzlaştırıcılar aracılığıyla çözülmesine yardımcı olur ve belirli bir ücret karşılığında hizmet verilmesini düzenler.

Arabuluculuk, uluslararası ticarete taraflar arasındaki uyuşmazlıkları hızlı ve etkili bir şekilde çözmek için kullanılan bir yöntemdir. Taraflar arasında daha fazla bilgi paylaşımı ve iş birliği sağlar ve dostane bir çözüm yoludur. Arabuluculuk, uluslararası ticaret uyuşmazlıklarının çözümünde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır.

Milletlerarası Ticaret ve Uluslararası Anlaşmalar: İktisadi Bütünleşme ve Düzenlemeler

Milletlerarası ticaret, iktisadi bütünleşmenin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ticaret, farklı ülkeler arasında mal ve hizmetlerin akışını sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu büyümeyi desteklemek ve ticaretin düzenli ve adil bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla bir dizi uluslararası anlaşma ve düzenleme mevcuttur. Bu anlaşmalar, ticaretin kolaylaştırılması, tarifelerin düşürülmesi, haksız rekabetin önlenmesi ve ticaretin sürdürülebilir hale getirilmesi gibi çeşitli konuları kapsar. Uluslararası anlaşmalar, ülkeler arasında ticaretin düzenlenmesi ve iktisadi bütünleşmenin desteklenmesi konularında önemli bir rol oynamaktadır. Bu düzenlemeler, uluslararası ticaretin etkili bir şekilde işlenmesini ve ekonomik büyümenin sürdürülmesini desteklemektedir.

Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Uluslararası Anlaşmalar GATT, WTO (DTÖ), IMF (Uluslararası Para Fonu) ve AB (Avrupa Birliği)

Küreselleşme sürecinde ülkeler arasındaki ilişkilerin bağımlılık oluşturması ekonomik boyutun dışına taşındığında ülkelerin kendi başına hareket etme yöntemlerini durma noktasına getirmekte ve bazılarında yok olduğu görülmekte. Bu şekildeki bağımlılık ortamının ülkelerin içlerine kadar nüfuz etmesiyle özgürce serbest ticaret yapma olanakları da gittikçe kısıtlanmaktadır. Gerçekte ekonomik bütünleşme öncesinde var olan kurallarını kendilerinin oluşturduğu esnek yapı giderek katılaşmış ve bunun sarsıcı sonuçlarını henüz fark etmemiş olanlarca da ayrıcalık olarak algılamaktalar. Bütünleşmenin ekonomik güç oluşturma aracı olduğu düşüncesiyle bu yolu seçmektedirler.

Yakın uzak sınırlarında ekonomik bütünleşmelerin artışını gözlemleyen ülkeler ise sistemin dışında kalarak ayrımcılık yöntemlerine maruz kalma endişesi ile ya kendiliklerinden çevrelerindeki bir oluşumun içinde yer alma zorunluluğu duymaktalar ya da kendileri bir ekonomik yapı kurmayı tercih etmektedirler. Güvensizlik nedeniyle dünyada bölgesel bütünleşmelerin sayısı giderek artmaktadır. Ekonomik bütünleşmelerin yaklaşık olarak %81'ini Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), %11'ini ise bütünleşmenin daha ileri bir aşaması olan Gümrük Birliklerinin (GB) oluşturduğu görülmekle birlikte ülkelerin yasaları ve yargılamalarının da bütünleşmeye paralel olarak uyumlaştığı gözlenmektedir (Balkır 2010).

Küreselleşmiş yapıda ülkelerin tek başlarına sürdürülebilir büyümeyi ve ekonomik istikrarı sağlayamayacaklarını anlamaları bütünleşmelerin arkasında yatan en önemli nedenlerden biridir. Gerçekte ülkeler eski dönemlerden bu yana çok kapsamlı olmasa da birlikte hareket etmeyi benimsemişlerdir. Belli mal gruplarında iş birliği yapılması genelde aynı sektörün ortak örf, adet ve kültürünü benimsemiş olması ülkeler arasında sorun olmazken küreselleşme süreci hızlandıkça genelde iki üretim faktörü olan emek ve sermayenin ülke dışında da değerlendirilmesi gereği duyulduğunda kültürel farklılıkların azaltılması yönünde çalışmalar başlamıştır. Bütünleşen pazarların emek ve sermayelerinin ulusal engellerle karşılaşma olanağının azalması için ülkelerin ticaret mevzuatlarında eşzamanlı düzenlemeler yapıldığı gözlenmiştir. Bu arada ülkelerin ekonomik bütünleşmelerine paralel olarak uluslararası ekonomik bütünleşme kuramı da gelişmeye devam etmektedir. Bütünleşme dışındaki ülkelerle ilişkilerde uluslararası ekonomi kuramına yönelirken, bütünleşmenin dinamik etkileri konusunda makro iktisattan ve piyasa analizinde de mikro iktisattan yararlanılmaktadır. İlerleme kaydedilirken yeni politikaların belirlenmesindeki yoğunluk gittikçe ekonominin içeriğine dahil olmaya başlamıştır. Böylelikle ekonomi politiği ya da politik ekonomi şeklinde ulusları şekillendiren süreçler başlamıştır.

Bütünleşme bir diğer deyişle entegrasyon sözü ilk kez 1940'lı yıllarda ekonomide kullanılmaya başlanmıştır. Kelimenin ilk resmi kullanımı 31 Ekim 1949 tarihli Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilatı Konsey Toplantısında Paul Hoffman'ın konuşmasında görülmektedir. Batı Avrupa ekonomisinin entegrasyonu hakkında ilerleme çağrısı yaparken aynı zamanda fiziki bütünleşmenin yanında etik değerlerde de bütünlük, bir araya gelmeyi vurguluyordu zira konuşma Marshall Planı kapsamında yapılmaktaydı (Balkır 2010, 4).

Willem Molle'e göre ekonomik bütünleşmenin kendi başına bir hedef olmadığı, zira ulusların egemenliklerinden bazılarında vazgeçmesiyle siyasi bütünleşme zemini de dikkate alınarak mevcudun üzerinde yükselen ekonomik ve siyasi hedeflere ulaşılması plan dahilinde kabul edilse de esas yapılmak istenenin bütünleşmeye dahil olan ülkelerin refah payının artırılması gözetilmektedir (Balkır 2010, 104-105).

Ekonomik bütünleşmenin temel unsurları arasında ekonomik refah, barış ve istikrar, demokrasi ve insan hakları gibi faktörler bulunmaktadır. Ekonomik refah açısından, uluslararası ekonomik bütünleşmenin, üretimde uzmanlaşma ve ekonomi politikalarının küresel olmaması nedeniyle solo ülke ekonomilerinin bölünmesi anlamına gelmesi, bu nedenle iş birliklerinin önemli olduğu bir süreç olarak görülmektedir. İş birlikleri ekonomik refahın artmasına katkıda bulunabilir.

Barış ve istikrar açısından, bütünleşmeye katılan ülkeler arasındaki bağımlılık, sisteme zarar vermemek ve medeniyetlere yönelik tehlikeleri azaltmak için önemlidir. Bu, barışçıl bir istikrarın oluşturulmasına yardımcı olur. Demokrasi açısından, bütünleşmeye katılan ülkelerin demokrasinin korunması ve parlamenter demokrasi sisteminin kabul edilmesi koşulu aranmaktadır. Bu, ekonomik bütünleşmeye dahil olmayı isteyen ülkeler için bir ön koşul olabilir. İnsan hakları, ekonomik-sosyal-kültürel haklar dahil olmak üzere insan haklarının bir bütün olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular. İnsan haklarının korunması, ekonomik bütünleşmeye katılmak isteyen ülkeler için bir ön koşul olabilir.

Son üç neden (demokrasi, insan hakları, ve barış ve istikrar) siyasi niteliktedir ve ekonomik bütünleşmenin sürdürülebilmesi için önemlidir. Ekonomik nedenler arasında genişletilmiş pazar, içsel ve dışsal ekonomik avantajlardan faydalanma, sanayi büyümesi, rekabet artışı ve uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan zorunluluklar yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik bütünleşme, ekonomik kalkınmanın birincil hedefi olarak görülebilir.

Ekonomik bütünleşmeyi tanımlarken, ekonomistler arasında farklı açıklamalar bulunsa da temelde üç önemli noktada anlaşmaya varılmaktadır. İlk olarak, ekonomik bütünleşme kavramı iş bölümünün temeline dayanmaktadır. İkinci olarak, ekonomik bütünleşmenin ileri aşamalarında, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımına olanak tanıyan bir düzenleme öngörülmektedir. Son olarak, ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin yanı sıra üretim faktörlerinin kaynak ve yer değiştirme konusunda ayrıcalıklı olmayan bir uygulama gerektirir.

Ekonomik bütünleşme uygulamaları genellikle üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak, ekonomik bütünleşme, aynı ülkenin sınırları içinde farklı bölgeler arasında sağlanabilir. İkinci olarak, belirli bir coğrafi bölge içinde farklı ülkelerin birleşmeyi hedeflediği ekonomik bütünleşme projeleri bulunmaktadır. Son olarak, "Dünya Bütünleşmesi" olarak adlandırılan bir süreçte, farklı bölgesel gruplar coğrafi düzlemde birleşerek tek bir ekonomik ve politik birim oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu üç farklı ekonomik bütünleşme şekli, ekonomik ilişkilerin ve iş birliğinin farklı seviyelerde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

GATT

GATT (Genel Anlaşma Tarifeleri ve Ticaret), uluslararası ticaretin iktisadi bütünleşme ve düzenlemeler bağlamında önemli bir kilometre taşıdır. Dünya ekonomisindeki küreselleşme eğiliminin artmasıyla birlikte, dünya ticaret sistemi de sürdürülebilirlik açısından güncellenmeye başlamıştır. Bu nedenle, dünya ticaretini şekillendiren prensiplerin ticari tepkileri dikkatle değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmenin özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşıdığı belirtilmelidir.

GATT, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan ve uluslararası ticaretin düzenlenmesinde hem bir anlaşma hem de bir örgüt rolü üstlenen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması olarak büyük bir öneme sahiptir (Karluk 2009, 435). GATT düzenlemeleri, özellikle madde 24'te yer alan "yetkilendirme hükmü" ve diğer kararlar, Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün kurulmasına temel oluşturmuştur. Bu nedenle GATT'ın işlevini üstlenen Dünya Ticaret Örgütü (WTO), GATT'ın mirasını sürdürmektedir (Balkır 2010, 108-111).

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uruguay Turu müzakerelerinin sonucunda 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te imzalanan ve 1 Ocak 1995'te yürürlüğe giren Nihai Senet içerisinde yer alan Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması ile resmi olarak kurulmuştur. Bu anlaşma, 29 yasal metin ve 25 bildirim, karar ve mutabakat metni içermektedir. WTO, dünya ekonomi sistemi içinde uluslararası ticaretin düzenlenmesi konusunda IMF ve IBRD gibi önemli bir aktör olarak kabul edilmektedir (Karluk 2009, 462).

WTO'nun amaçları arasında, yaşam standartlarını yükseltmek, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretinde adil bir pay elde etmelerini sağlamak, ayrımcılığı ortadan kaldıran anlaşmalar yapmak ve çok taraflı bir ticaret sistemi geliştirmek bulunmaktadır. Bu amaçlar, uluslararası ticaretin temel prensiplerini korumayı hedeflemektedir.

IMF (Uluslararası Para Fonu)

II. Dünya Savaşı sırasında, yeni bir uluslararası para rejiminin kurulmasına dair çeşitli planlar geliştirilmişti. İlk olarak İngiltere ve ABD'nin planları öne çıkmış, ardından Fransız ve Kanada'nın önerileri de kamuoyuna sunulmuştur. İlgili ülkeler, İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği dahil olmak üzere, tüm ilgili ülkelerin görüşlerini topladıktan sonra kendi aralarında bir anlaşmaya varmış ve bu anlaşmayı 21 Nisan 1944'te açıklamışlardır. Daha sonra Haziran 1944'te Atlantic City (New Jersey) toplantısında diğer ülkelerle bu plan tartışılmıştır. Toplantının sonuçları, 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında New Hampshire'da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'na sunulmuştur. Bu konferans sonucunda Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuş ve günümüzde toplam 172 üyesi bulunmaktadır (Karluk 2009, 721).

AB (Avrupa Birliği)

Avrupa Birliği'nin oluşumuna yol açan farklı aşamaları incelediğimizde, bu sürecin çeşitli ekonomik ve siyasi hedeflerle şekillendiğini görüyoruz. İlk olarak, serbest ticaret bölgelerinin oluşturulmasıyla başlayan bu süreç, daha sonra gümrük birlikleri ve ortak pazar aşamalarını içermiştir. Bu aşamalardan sonra ekonomik birlik kurma hedefiyle yola devam edilmiş ve son olarak siyasi bütünleşme aşamasına gelinmiştir (Yıldız, www.miibf.com). Bu aşamalar, Avrupa Birliği'nin oluşumunda önemli kilometre taşlarıdır ve her biri ayrı bir çalışma konusunu temsil etmektedir.

Ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi amaçlayan aşamalar da dikkate değerdir. Özellikle Avrupa Birliği ve Bilgi Toplumu'nun bu süreçteki rolü önemlidir (Dura ve Atik 2007). Ayrıca, uluslararası finansın ekonomi politiği, farklı dönemlerdeki değişimleri inceleyerek ekonomik ve siyasi bütünleşmenin nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olur (Gilpin 2012, Çev. Duran ve diğerleri). Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi bölgeler arası iş birliği anlaşmaları da bu süreçte öne çıkmaktadır. Gelecekte daha fazla ülkenin bu tür anlaşmalara dahil olması beklenmektedir (www.baskent.edu.tr/~gurayk/; www.nafta-kuzey-amerika-serbest-ticaret-anlasmasi.html). Bu aşamalar, ekonomik ve siyasi bütünleşmenin bir arada gerçekleştiği karmaşık bir sürecin parçalarını oluşturur ve bu konular hem akademik hem de politika alanında büyük öneme sahiptir.

Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Bölgesel Kuruluşlar ve Anlaşmalar

Gelişme yolundaki ülkelerin bölgesel anlaşmalar imzalamaya yönelmelerinin gerisinde siyasi, stratejik ve ekonomik nedenler bulunmaktadır. Bu anlaşmalar; ECOWAS (Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu), CEAO (Batı Afrika Ekonomik Topluluğu), LAIA (Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu), ASEAN (Güneydoğu Asya Ulusları Topluluğu), ASDB (Asya Kalkınma Bankası) olarak sistemde yerlerini almışlardır. Her anlaşma ayrıntılı şekilde incelenmesi gereken Asya tahkimini ve Uzakdoğu Asya tahkimini etkiler nitelikte olan bu anlaşmalar ayrı bir araştırmanın konusu olmaktadır.

ICC ve WTO'nun Milletlerarası Ticaret Sistemine Yeni Düzenlemeleri

Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce - ICC), Dünya Ticaret Örgütü-WTO sisteminin karşılaştığı zorlukları ve eleştirileri dikkate alarak, uluslararası ticaretin geleceğini yeniden şekillendirmek amacıyla çığır açan bir dizi öneri sunmuştur. Bu reform çalışmaları içerisinde öne çıkan 4. öneri, sağlam ve güvenilir uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının kurulmasıdır. ICC, bu önerileri ICC ve DTÖ arasında gerçekleştirilen çok taraflı küresel ticaret sisteminin yeniden düzenlenmesi ve güçlendirilmesi amaçlayan yuvarlak masa toplantılarının sonuçlarını içeren bir raporla Haziran 2020'deki 12. DTÖ Bakanlar Konferansı'nda sunmayı planlamaktaydı. Ancak, COVID-19 salgını nedeniyle DTÖ 12. Bakanlar Konferansı 2021 yılına ertelenmiştir. 2021 yılının Kasım ayında İsviçre'nin Cenevre şehrinde gerçekleştirilmesine karar verilen DTÖ 12. Bakanlar Konferansı, omicron varyantının etkisiyle gerçekleştirilememiştir (Dünya Ticaret Örgütü - DTÖ, 2022). ICC, Dünya Ticaret Hukuku Enstitüsü çalışmaları ile uluslararası ticarete farklı taraflar arasında daha iyi bir anlayışın oluşturulmasına katkıda bulunmaya devam etmektedir. ICC'nin başarısının, özel sektör temsilcileri tarafından yürütülmesi ve esnekliğin sağlanmasına olan katkısı önemlidir.

Uluslararası Ticari Tahkim : Temel Kavramlar ve Süreç

"Uluslararası Ticaret" ve "Ticaret" kavramları, farklı devletlerde ikamet eden gerçek ya da tüzel kişiler arasındaki mal, hizmet, sermaye ve bilgi değişiminin nasıl tanımlandığını yansıtır (Köseoğlu 2015). "Uluslararası Ticaret" terimi, bu değişimin bir devletin egemen olduğu ekonomik sınırları aşarak gerçekleştiği bir süreci ifade eder. Öte yandan, "Ticaret" terimi, genellikle üretici ve tüketici arasında mal, hizmet, sermaye ve bilginin değişimini, hatta fikri hakların ve know-how'un ticari işlemlerini içerir. Bu nedenle ticaret, ulusal sınırlar içinde değer biçilen ancak ekonomik değer atfedilmeyen bir işlem olarak kabul edilir.

Uluslararası ticaret, devletlerin idari sınırlarını aşan bir şekilde tanımlandığından, serbest bölgelerin kurulmasını teşvik etmiştir. Serbest bölgeler, genellikle ulusal ticari, mali ve iktisadi düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmi olarak uygulandığı alanlardır. Bu bölgeler, sınai ve ticari faaliyetler için daha fazla teşvik sunar ve coğrafi olarak ülkenin diğer bölgelerinden ayrılırlar. Serbest bölgeler, ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek gibi ortak amaçları desteklemek için oluşturulurlar (https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.TB.pdf). Serbest bölgeler, kural dışılık derecesine göre "açık ve kapalı serbest bölgeler" olarak iki ana kategoriye ayrılır. Açık serbest bölgelerde, ulusal gümrük, vergi ve benzeri yasaların tamamı uygulanmazken, kapalı serbest bölgelerde ise yasaların sadece bir kısmı uygulanmaz (Acar ve Karakaş, Gültekin 2017, 21-35). Türkiye'de serbest bölgelerin coğrafi konumları, genellikle AB, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Orta Doğu'ya yakınlıkları dikkate alınarak planlanmıştır. Bu bölgeler, deniz ve hava limanları ile karayolu ağlarına bağlantılı olarak uluslararası ticarete uygun hale getirilmiştir (Acar ve Karakaş, Gültekin 2017, 32).

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arası yatırımların artması, yatırımların hukuki güvence altına alınmasının önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, uluslararası tahkim, uluslararası ticaret uyuşmazlıklarının etkili bir şekilde çözümünü sağlamak amacıyla gittikçe popüler hale gelmiştir. Taraflar, uluslararası sözleşme yaptıklarında, birbirlerinin ulusal mahkemelerine gitmeyi riskli bulabilirler. Ayrıca, ulusal mahkemelerin bürokratik işlemleri ve uzmanlık eksikliği, davaların uzun sürmesine neden olabilir. Diğer bir sorun ise ulusal mahkemelerin yabancı mahkeme kararlarını tanıma ve tenfiz konusundaki çekinceleridir.

Ancak, uluslararası tahkim kararları, Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkındaki New York Anlaşması sayesinde birçok ülkede tanınır ve tenfiz edilebilir hale gelir (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c067/tbmm21067122ss0712.pdf>). Bu, dünya genelinde ticaretin daha güvenilir ve etkili hale gelmesine yardımcı olur. Yaklaşık olarak dünya ülkelerinin %80,5'i taraf olduğu bu anlaşma ile tahkim, uluslararası ticaret camiasının en önemli uyuşmazlık çözüm yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Taraflar, maddi hukuku da seçerek uluslararası ticaret uyuşmazlıklarının adil bir şekilde çözülmesini sağlayabilirler.

Uluslararası Ticari Tahkimi Düzenleyen Sözleşmeler

Çok uluslu ticareti yöneten tacirlerin gittikçe artan oranda hukuki müdahalelerden rahatsız olmaları nedeniyle devletin, yargılama yetkisini kullanırken özel hukuk anlaşmazlıklarında bireyin önceliklerini gözeterek alan açması kaçınılmaz olmuştur. Bugün birçok devletin ulusal mahkemeleri ticaretin, ekonomilerin küreselleşmesi ile sahip oldukları geleneksel yargılama ve karar verme yetkilerinin paylaşımını hasım olarak gördükleri uluslararası ticari tahkim merkezleri mahkemelerini arttırmıştır. Ayrıca bazı devletlerde mahkemelerin tahkim dışında alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini de uygulamaya açtığı bilinmektedir.

Uluslararası ticari uygulamalarda zaman içinde genel kabul görmüş tip sözleşmelerin yaygınlaşmasıyla uzmanlaşma dönemine girilmiştir. Günümüzde uluslararası ticari uzmanlaşmaya örnek olarak kabul edilen tip sözleşme International Federation of Consulting Engineers (“**FIDIC**”) tarafından hazırlanan iş sahibi müşavir-mühendislerin, müteahhit-mühendislerin ve kredi kuruluşlarının yer aldığı tip inşaat sözleşmeleri uzman tacirler grubu en yaygın olanıdır. Aynı şekilde uzman sınıai grupları da kendi içinde alanlara ayrılarak uluslararası tip sözleşmeler oluşturmaktadır. Oluşan ya da oluşacak olan uyuşmazlıkların öncelikle uzmanlaşmış çözüm kurulları tarafından alternatif çözüm yollarından ticari konuya uygun olanlarının tüketilmesi ile çözümlenemezse tahkim yoluna başvurulacağı yönünde sözleşmeler kaleme alınmaktadır (Gökyayla, Demir 2019, 579).

Tahkim yargılamasında uluslararası uzmanlaşmanın başlamasıyla ulusal yargılamalarda da ticaret mahkemelerinin uzmanlaşmaya gittiği ve ticari konu bazında özel kanunları ile destekledikleri görülmektedir.

Ekonomik Bütünleşme (Entegrasyon) ve Gelişimi

Avrupa bütünleşmesinin fikri temelleri Orta Çağ'a kadar uzanmaktadır. Birçok filozofun bu konuda çalışmaları vardır. Yazılı eser olarak 1795 yılında Immanuel Kant “Kalıcı Barış” (*Perpetual Peace*) adlı makalesinde barış ve güvenliğin sağlanabilmesi için diğer düşünürlerden farklı olarak baskıcı ve devrimci bir yol izlemektense kademeli/gönüllülük yolundan ilerlemeyi esas almıştır. Ayrıntılarını ise ayrı bir çalışma olarak (Zum Ewigen Frieden) geniş halk kitlelerine hitap etmesiyle siyasi olarak yorumlanmıştır (Balkır 2010, 42 ve Çınar 2017, 65);

- 1815 Yılına kadar – Bütünleşmemiş Bir Avrupa - Bu dönem Orta Çağ'dan Fransız Devrimi'ne kadar olan Avrupa'da dahildir.
- 1815-1870: Sanayi Devrimi ve Bütünleşme Dönemi - Serbest ticaretin kuramsal olarak desteklendiğinin görüldüğü dönem.
- 1870-1914: Ekonomik Bunalım, Korumacılık, İş Birliği Alanları - Bu dönemin başlıca özelliği coğrafi keşiflerle oluşturulan nüfus ve sermaye hareketliliğidir. 1815-1915 döneminde kırk altı milyon kişi Avrupa'yı terk etmiştir.
- 1914-1945: Ayrışma Dönemi - İki Dünya Savaşının yaşandığı ve iki kutuplu uluslararası sistemin oluşmasına zemin hazırlandığı dönemdir.
- 1945 Sonrası: Yeni Bir Bütünleşme Çağı ve Avrupa Modeli - ABD'nin gerçekleştirmek istediği küresel iddialarını oluşturma dönemi olarak da adlandırabileceğimiz bir döneme girildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya düzenini kurup yön verecek yeni örgütlenmelerde liderlik rolünü üstlenmek amacıyla Avrupa'nın güçlenmesini sağladı.

Ekonomik bütünleşme dönemlerinden ticaretin artan oranda gelişerek kıtalar arasında dolaşımının sıklığı uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası ticari tahkimin de sistemdekilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesine zemin hazırlayan uluslararası sözleşmelerin varlığını zorunlu kılmıştır.

1958 Tarihli New York Sözleşmesi (Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında New York Sözleşmesi)

1958 tarihli New York Sözleşmesi, kendisinin de halefi olduğu 1923 Cenevre Protokolü'nden (1923 Geneva Protocol on Arbitration Clauses in Commercial Matters) ve 1927 Cenevre Sözleşmesi'nden (1927 Geneva Convention on Execution of Foreign Arbitral Awards) farklı olarak, Türkiye'nin de tarafı bulunduğu; oldukça büyük bir başarı kazanmış, tahkimin evrensel nitelikteki temel hukuk metnidir. Sözleşme, başlığı itibariyle adeta milletlerarası tahkim hukukunun ve uygulamasının köşe taşı konumundadır. Tahkim anlaşmasının taraflarının tabiiyetine bağlı tutulmadığı gibi milletlerarası tahkime de özgü değildir. Sözleşme, milletlerarası tahkime ilişkin ve ona özgü herhangi bir hüküm de içermemektedir. Ana düzenleme konusu, yabancı hakem kararlarıdır (foreign awards) ve uygulama alanı Sözleşmenin I/1. maddesinde yazılı olup kendine özgü bir metindir (Yeşilova 2007, 48).

New York Sözleşmesi, uluslararası tahkim alanını kapsamlı olarak etkilemiş ve ticaret hukuku alanında en başarılı antlaşmalardan biri olarak kabul edilmiştir. New York Sözleşmesi aynı zamanda birçok uluslararası metni de etkilemiş ve bir model olarak kullanılmıştır. Uluslararası Ticari Tahkim hakkında UNCITRAL Model Kanunu ("Model Kanun") ve UNCITRAL Tahkim kuralları önemli örnekler olmakla birlikte 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu da Model Kanun'a dayanmaktadır (Sezen, Balıkcı 2018).

1961 Tarihli Avrupa (Cenevre) Sözleşmesi

Avrupa Milletlerarası Ticari Hakemlik Sözleşmesi, 1958 tarihli New York Sözleşmesinin ticari tahkimin sadece bir safhasını, yani yabancı hakem kararlarının tanınması ve icrasını halletmiştir. Diğer safhaların halli için yani hakem mahkemesinin teşkili ve hakemlik prosedürleri safhalarının da tanzimi gerektiğinden Cenevre Sözleşmesi böyle bir gayeyi gerçekleştirmiştir (Koral).

1965 Washington (ICSID) Sözleşmesi

Tahkimin milletlerarası kaynakları arasında yer alan bir diğer yaygın milletlerarası hukuk kaynağı olan 1965 Washington (ICSID) Sözleşmesi'sidir (1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and the Nationals of Other States, Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkındaki Konvansiyon –ICSID).

Taraflar arasında, ICSID Merkezi'nin tahkime ilişkin yargı yetkisinin tesisi bakımından, klasik tahkim anlaşması yeterli olduğu gibi ayrıca ilgili ülke hukukunun yatırımlar hakkındaki yasal düzenlemeleri (tek taraflı olarak) veya iki ülke arasındaki örneğin yatırımların teşviki ve korunmasına ilişkin iki taraflı anlaşmaları veya pek çok ülkenin iştiraki ile meydana gelen çok taraflı anlaşmalar da yeterli olabilmektedir (Yeşilova 2007, 75).

1985 Tarihli UNCITRAL Model Kanun

Model Kanun, tahkim kültürü gelişkin olmayan, özellikle milletlerarası tahkim pratiğine uzak ülkeler için başarılı bir kılavuz niteliğindedir. UNCITRAL Model Kanunu, önce 1958 New York Sözleşmesi, ardından da 1976 UNCITRAL Rules ile başlayan sürecin son halkası olup milletlerarası ticarete yaşanan uyuşmazlıkların adil, etkin ve süratli bir şekilde çözümünde gerekli, yeknesak hukuk düzeninin dayanak noktalarındandır. UNCITRAL (Rules) Tahkim Kuralları, ad hoc tahkimler için biçimlendirilmiş ve 1976 yılında, Birleşmiş Milletler tarafından tavsiye edilmiş tahkim kurallarıdır (Yeşilova 2007, 63).

Uluslararası Ticari Tahkimde Uygulanabilir Hukuk

Hakem yargılaması sırasında, hakemin ya da hakem heyetinin karar vermesi gereken birkaç kanunlar ihtilafı meselesi ortaya çıkabilir. Kanunlar ihtilafı olarak, uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuk, tahkim anlaşmasına (anlaşmanın geçerliliği, yorumu gibi problemler) uygulanacak hukuk ve tahkim yargılamasının usulüne uygulanacak hukuktur. Tahkimde esasa uygulanacak hukuk ulusal kanunlar ve uluslararası enstrümanlar dikkate alındığında; hemen her düzenlemede kabul edilen yaklaşım, tarafların esasa uygulanacak hukuku serbestçe tayin edecekleri, böyle bir hukuk seçiminin bulunmadığı halde ise hakem ya da hakem heyetinin esasa uygulanacak hukuku seçeceği (Güven 2014, 21).

Uluslararası ticari tahkim konusu uluslararası sözleşmelerden doğan anlaşmazlıkların çözümü olmakla birlikte milli hukukun etkisi dışında değildir. Çünkü uluslararası bir anlaşmazlığın tahkimle hatta uluslararası tahkimle çözümlenip çözümlenemeyeceği, tahkim kararının tenfiz edileceği milli hukukun kurallarına da bağlı olmaktadır. New York sözleşmesinin birinci maddesi üye devletlere, sözleşmeyi sadece kendi hukuk sistemlerine göre ticari sayılan ihtilaflarla ilgili hakem kararlarına teşmil edebilecekleri çekincesini koyma hakkı tanımıştır.

Uluslararası ticari tahkimde devletlerin milli mevzuatlarına uygun çekinceler koymalarına rağmen milletlerarası ticaretin gelişmesiyle orantılı olarak milletlerarası ticari tahkim devamlı özel bir gelişme göstermektedir.

Tahkim Anlaşmasına Uygulanacak Hukuk

Tahkimde çok önemli olan bir unsurda Tahkim Sözleşmesidir. Bu sözleşme olmadan tahkim gerçekleşmez. Tahkim sözleşmesi müstakil bir sözleşme olabileceği gibi taraflar arasındaki ilişkiyi belirleyen maddi hukuk sözleşmesinin içine eklenen bir madde ile de yapılabilir. Tahkim sözleşmesinin geçerli olması için tahkim sonucunda verilecek hakem kararının tanınacağı ve tenfiz edileceği ülke usul hukukuna uygun olması gerek. Hakem kararının iptal davasına konu edilmemesi adına taraflar arasında yapılacak tahkim sözleşmesi usul hukukunun kamu düzeni hükümlerine aykırı olmamalıdır.

Ulusal bir hukuk düzeni yerine başka bir hukuk düzeninin esasa uygulandığı tüm haller, bir şemsiye kavram kapsamında *lex mercatoria* olarak anılmaktadır. Bu yaklaşım UNCITRAL Model Kanuna da alınmıştır. Model Kanun madde 28/1'deki "hukuk kuralları" ifadesinin *lex mercatoria*'yı kapsadığı kabul edilmektedir. 4686 sayılı MTK madde 12/c'ye göre taraflar "hukuk kurallarını" seçebilirler. Aynı şekilde yatırım uyuşmazlıklarına ilişkin ICSID Ana Sözleşmesi madde 42/1'e göre de taraflar sadece devlet hukukları ile bağlı olmaksızın "hukuk kurallarının" esasa uygulanmasını kararlaştırabilirler. ICC Tahkim Kuralları, Uygulanacak Maddi Hukuk başlıklı madde 21/1'e göre de "Taraflar, hakem kurulu tarafından uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuku belirlemekte serbesttir." şeklinde benzer yaklaşım gözlenir (Güven 2014, 28).

Tarafların asıl sözleşme ve tahkim anlaşması arasında ayırım yapmadan tayin ettikleri uygulanacak hukukun sadece asıl sözleşme için öngörülmediği, tayin edilen hukukun aksi öngörülmedikçe tahkim anlaşmasına da uygulanması düşünülebilir. Taraflar arasındaki tahkim anlaşmasının, tarafların "seçmedikleri" hukuka tabi olmak yerine asıl sözleşmeye de uygulanmak üzere seçtikleri hukuka uygulanmak üzere seçildiği, güçlü bir karine olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda, ayrılabilirlik ilkesinin vazgeçilmez bir ilke olarak yorumlanması ve asıl sözleşme ile tahkim anlaşmasının ayrı hukuklara tabi tutulması fikri eleştiri konusu olmaktadır. Ancak bu kapsamda tarafların asıl sözleşme ile belirledikleri hukukun tahkim anlaşmasına uygulandığı hakem ve mahkeme kararları mevcuttur (Işık, 200).

Tahkim anlaşmasına uygulanacak hukukun tayini, başlıca tahkim anlaşmasının şekli, tahkim anlaşmasının taraflarının ehliyeti, tahkim anlaşmasının kapsamı ve taraflar arasındaki asıl uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığı gibi hususların değerlendirilmesi bakımından önem taşımakta olup, aynı zamanda tahkim anlaşmasının geçerliliğini de idare etmektedir (Töre 2019, 75).

Seçilen Tahkim Merkez Kuralları

Tahkim anlaşmasının esastan geçerliliği incelenirken bazı hakemler tarafların tahkim yargılamasını tabi kıldıkları bir tahkim kurumu var ise bu kurumun kurallarını dikkate alabilmektedir. Bu noktada hakemler herhangi bir bağlama noktasına atıf yapmadan, tarafların seçtiği tahkim kurumunun esastan geçerliliğe uygulanmak üzere öngördüğü bir hukuk var ise bu hukuku uygulayacaklardır (Tekin 2019, 116).

Kurumsal tahkimde ICC tahkim kurallarını seçen ticaret uygulayıcı tarafların asıl sözleşmeye ve tahkim şartına ya da tahkim sözleşmesine uygulanacak hukuku önceden belirlemeleri gerekmektedir. Zira ICC tahkim kurallarında tahkim anlaşmasına uygulanacak hukuk belirtilmemiştir. Bununla beraber 1 Mart 2017 tarihinde yürürlüğe giren ICC tahkim kuralları madde 6/9 fıkrası uyarınca hakem kurulu tarafından tahkim anlaşmasının geçerli olduğuna karar vermiş olması kaydıyla, tahkim anlaşmasının asıl sözleşmeden bağımsız olduğu kabul edilerek asıl sözleşmeye uygulanacak hukukun otomatik olarak tahkim anlaşmasına uygulanmayacağı kabul edilmiştir.

Tahkime Uygulanacak Hukuk

Milletlerarası ticarî tahkimde uygulanacak hukuk sorununa ilişkin model bir düzenleme getiren 1961 tarihli Milletlerarası Ticarî Tahkime İlişkin Avrupa Sözleşmesi (*European Convention on International Commercial Arbitration*) aynı zamanda Cenevre Sözleşmesi şeklinde de anılan sözleşmede “Uygulanacak Hukuk” başlıklı VII/1 fıkrası “Taraflar, aralarında yaptıkları anlaşmayla, hakemler tarafından uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuku belirleme konusunda serbesttirler.” hükmünü içermektedir (Özdemir, 18-19). Gerçekte asıl olan tarafların sözleşmenin esasına uygulanacak hukuku seçmeleridir (Sönmez ve Karakaya 2015, 214).

ICC'nin, 1 Ocak 1998'de yürürlüğe giren Tahkim Kurallarının 17'nci maddesinde yer alan ve güncellenerek 1 Mart 2017 tarihinde yürürlüğe giren Tahkim Kurallarının 21/1. maddesinde de, tarafların, hakem mahkemesi tarafından uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuku belirlemekte serbest oldukları, bu hususta taraflar arasında bir anlaşma olmaması halinde, hakem mahkemesinin, uygun bulduğu hukuku uygulayacağı, devamı fıkralarda da hakem mahkemesinin, tarafların yetki vermesi durumunda, bir dostane aracı (amiable compositeur) yetkisine sahip olacağı düzenlenmiş ve tüm bu hallerde, hakem mahkemesinin, ilgili ticarî örf ve âdeti göz önünde bulunduracağı belirtilmiştir. Milletlerarası ticarî ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan uyuşmazlıkların çözümünü, bu alanda genel kabul gören kural ve uygulamalardan oluşan milletlerarası ticaret hukukuna tâbi tutma eğilimi ağır basmaktadır (Özdemir, 17). Milletlerarası özel hukukta irade serbestisi ilkesi maddi hukukta mevcut irade serbestisi ilkesinden farklıdır. Milletlerarası özel hukukta irade serbestisi bir bağlama kuralı teşkil eder ve seçilen hukuk bir bütün olarak uygulanır (Bacanlı, 141).

5718 sayılı MÖHUK m.24/4, tarafların hukuk seçimi yapmamış oldukları hâllerde en sıkı ilişkili hukukun uygulanacağını açık bir şekilde düzenlemektedir. Hakem sözleşmelerinde de en sıkı ilişkili hukukun tespiti karakteristik edim olarak hakemin edimi dikkate alınmak suretiyle belirlenecektir. O hâlde hakemin, sözleşmenin kuruluşu sırasındaki mutat meskeni hukuku en sıkı ilişkili hukuk olarak tespit edilecektir. Bu durumda mutat mesken kavramından ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Mutat mesken, yerleşim yeri gibi hukukî bir kavram olmayıp bir vakıa olarak değerlendirilen ve bir kimsenin belirli bir yer ya da bölgedeki fiili bağlantılarını ifade etmek için kullanılan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 84'üncü maddesinin gerekçesinde ise, tüm hayat ilişkilerinin yoğunlaştığı yer olarak ifade edilmektedir. Mutat mesken hukukuna bağlama, kişinin fiilen yaşamakta olduğu çevre ile bağlantısının yoğun olması münasebetiyle taraf menfaatlerine daha fazla hizmet etmektedir. Mutat mesken edinilmesinde yerleşim yerinin aksine kişinin yerleşme niyetinin varlığı ya da yokluğunun aranmamış olması sebebiyle kişi ile mutat mesken arasındaki bağ, kişi ile yerleşim yeri arasındaki bağdan daha zayıftır. O hâlde uygulanacak hukukun tespitinde hakemin yerleşim niyetinin varlığı ya da yokluğuna bakılmaksızın fiili ilişkilerinin yoğunlaştığı yer dikkate alınmak suretiyle hakemin mutat mesken hukuku uygulanacaktır.

Bu hâlde sözleşmeye uygulanacak hukuk farklılık arz etmektedir. MÖHUK m.24/4 uyarınca bu durumda karakteristik edim borçlusunun işyeri hukuku, karakteristik edim borçlusunun birden çok işyeri varsa söz konusu sözleşmeyle en sıkı ilişki içinde bulunan işyeri hukuku, işyeri bulunmadığı takdirde ise yerleşim yeri hukuku uygulanacaktır (Bacanlı, 147-148).

Tahkim Yeri Hukuku

Tahkim Yeri; kurumsal tahkim açısından ele alındığında seçilen tahkim merkezi kurallarındaki tanım geçerli olacaktır. ICC tahkim kuralları seçildiği takdirde tahkim yeri Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Kuralları Madde 18'e göre tanımlandığı şekliyle anlaşılacaktır. Şöyle ki;

1-Taraflarca kararlaştırılmadıkça, tahkim yerini Divan belirler. 2-Taraflar aksini kararlaştırmadıkça, hakem kurulu tarafların görüşlerini aldıktan sonra, duruşmaları ve toplantıları uygun gördüğü herhangi bir yerde yapabilir. 3-Karar hakkındaki görüşmelerini hakem kurulu uygun gördüğü herhangi bir yerde yapabilir.

Tarafların tahkim yeri seçiminin, tahkim anlaşmasına uygulanacak hukuk açısından ne denli önemli olduğu ICC TK Md. 18 vurgulamaktadır. Asıl sözleşme ile tahkim anlaşmasına farklı hukukların uygulanması gerektiğini kabul eden hakem ve mahkeme kararlarında, tahkim anlaşmasının geçerliliğinin tahkim yeri hukukuna göre belirlendiği sıklıkla görülür. Bu yaklaşımın farklı nedenleri vardır. İlk olarak, New York Sözleşmesinin madde V/1-a ve Model Kanun madde 36/1, tahkim anlaşmasının öncelikle taraflarca seçilen hukuka, böyle bir hukuk seçimi yoksa kararın verildiği ülke hukukuna göre değerlendirilmesi gerektiği belirtir. Buna ek olarak, tahkim anlaşması en yakın ilişkili yer hukukunun tahkim yeri hukuku olduğu ileri sürülebilir. Bazı kararlarda tarafların tahkim yeri seçimi ile zımni olarak tahkim anlaşmasına uygulanacak hukuku da seçtikleri kabul edilir (Işık, 3). Günümüzde 162 ülkenin New York Sözleşmesi'ne taraf olduğu göz önüne alındığında, kuşkusuz hakemler verdikleri kararın New York Sözleşmesi kapsamında icra edilebilir bir karar olmasına uğraşacaklardır. Buna göre de tahkim anlaşmasının geçerliliği V(1)(a) ve V(1)(e) uyarınca tahkim yeri hukukuna göre tespit edilecektir.

4868 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu madde 4/3'te; "Tahkim anlaşması, tarafların tahkim anlaşmasına uygulanmak üzere seçtiği hukuka veya böyle bir hukuk seçimi yoksa Türk hukukuna uygun olduğu takdirde geçerlidir." yer aldığı şekliyle tahkim anlaşmasına uygulanacak hukuku açıkça, asıl sözleşmeye uygulanacak hukuktan bağımsız tutmaktadır.

4686 MTK Md. 4/3 uyarınca tahkim anlaşması, tarafların tahkim anlaşmasına uygulanmak üzere seçtiği hukuka veya böyle bir hukuk seçimi yapılmadıysa Türk hukukuna göre değerlendirilir. Dolayısıyla, tahkim anlaşmasına uygulanacak hukuk ayrıca belirlenmeden asıl sözleşme Türk hukukundan başka bir hukuka tabi kılınmış ise, tahkim anlaşması bu hukuktan etkilenmeyecek ve tahkim anlaşmasının geçerliliği doğrudan Türk hukuku uyarınca değerlendirilecektir.

Tenfiz Yeri Hukuku

Milletlerarası ticarî tahkim uygulamasında, milletlerarası ticarî ilişkilerden doğan uyuşmazlıkların çözümünü, bu alanda genel kabul gören kural, uygulama ve örf ve âdetlerden oluşan milletlerarası ticaret hukukuna tâbi tutma eğilimi ağır basmaktadır. Zira ideal olan da milletlerarası ticarî ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda, milletlerarası ticaret camiasının kendi kurallarını uygulamaktır.

Uygulamada hakemler tahkim anlaşmasının geçerliliğine olası tenfiz yeri hukukunu da uygulayabilmektedir. Bu yaklaşımın temelinde de tahkim yeri hukukunun uygulanması görüşünün temelindeki kaygılar yer almaktadır. Bu hakemlerin geçerli, icra edilebilir bir karar vermesi yükümlülüğüdür. Tenfiz yapılacak ülke her durumunda önceden belli olmayabilir. Tenfiz yerinin kesinliğinden emin olunmadan böyle bir değerlendirme yapmak kararın icrası için riskli olacaktır. Nitekim bir ülke hukukuna göre geçerli kabul edilecek bir tahkim anlaşması diğer bir ülke hukukuna göre geçerli kabul edilmeyebilir. Ayrıca muhtemel tenfiz yerlerine göre yapılacak bir değerlendirme hakem heyeti açısından davanın sonucunu önceden belirli olduğu izlenimi doğurabilir (Onur 2018, 108).

Türk mahkemeleri önünde tanıma ya da icra edilebilirliğine konu olacak yabancı mahkeme kararının dava ve taraflar ile gerçek ve somut bağlantıya sahip olması, devletin kamusal ve bireysel menfaatler ile milletlerarası özel hukuk düzeni bakımından göz önüne alması gereken bir husustur. Tanıma ve icra edilebilirliği davalarında yabancı mahkemenin yetkisinin adil ve makul bağlanma noktaları kullanılarak oluşturulup oluşturulmadığının kontrolü doğal hâkim ilkesinin korunmasını da sağlayacaktır. Şöyle ki, yabancı bir devlet mahkemesi suni bir bağlantı ile yani taraflarla veyahut dava konusu ile gerçek bir bağlantısı olmadan veya çok zayıf bir bağlantısı bulunmasına rağmen kendisini bir davada yetkili kılmışsa, burada aşırı yetki tesisi vardır. Bu ihtimalde, ilgili kanun maddesine göre davalı tarafın itirazına bağlı olarak, yabancı mahkeme kararının tanınması ve tenfizi engellenebilir (Köle, 52).

ICC Tahkim Kuralları m. 42 hakemlerin kararın icrası için her türlü gayreti gösterme yükümlülüğünden bahseder. Bundan hareketle tahkim yeri ve tenfiz yeri hukukunun tahkim anlaşmasının esasına uygulanması hakem kararının icra edilebilirliğinin garantisi olacaktır, zira böylelikle kararın iptalinin veyahut tenfizin reddinin önüne geçilebilecektir. Bu görüş New York Sözleşmesi m. V(1)(a) ve Avrupa Sözleşmesi m. VI(2) ile de paraleldir (Onur, 2018, 84).

Uluslararası Ticari Tahkim yargısı oluşumundan itibaren ticarete özgü kurallar ve örf adetleri ile genel hukuk kurallarını bir arada uygulamak yönünde ısrarcı olduğu, milli hukukların devlet denetiminden uzak bir şekilde küresel ticaretin yayılmasını ve ticari işlemlerin özgürce kısıtlama olmadan yürütülmesine odaklanmaktadır. Milletlerarası Ticaret Hukukunun gelişimi, Milletlerarası Özel Hukukun yaygınlaşması ne derece ileri seviyeye gelirse gelsin devletlerin vatandaşlarının hak ve hukukunu koruma adına milli hukuklarında uluslararası ticaretin negatif unsurlarına karşı yaptırım uygulamasının kaçınılmaz olduğu gözlenmektedir.

Yabancı bir hakem kararının Türk hukukuna göre icra edilebilmesi için ilgili kararın mahkemeler tarafından tanınması ve tenfiz edilmesi gerekmektedir. Tanıma ve tenfiz 5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Kanunu Hakkında Kanun (“MÖHUK”) ve 1958 Tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkındaki New York Sözleşmesi (“New York Konvansiyonu”) hükümleri kapsamında düzenlenmektedir (Şengün,2023).

Sonuç

Günümüzde uluslararası ticaret, kendi dinamikleri ve kuralları ile şekillenirken, bu ticari faaliyetler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü konusunda mahkeme yerine tahkim yargısına başvurmayı tercih etmek, önemli bir eğilim haline gelmiştir. Bu tercih, devletlerin iç hukuk kurallarının uluslararası ekonomik ilişkilerden kaynaklanan ihtilafların çözümünde yetersiz kaldığı gerçeği, uluslararası ticari uyuşmazlıkların çözümü için özel bir uluslararası ticaret mahkemesinin bulunmaması ve uluslararası ticari tahkimin gelişmesi için temel nedenlerden biridir.

Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında, farklı ülke vatandaşları arasındaki iş birliği ve ticaretin artması, uluslararası yaptırımların getirilmesi, sermayenin serbest dolaşımının hız kazanması, bu dönemin uluslararası ticaretini şekillendirmiştir. Ayrıca, ekonomik bölgesel birliklerin kurulması, gümrük engellerinin kaldırılması amacıyla yapılan düzenlemeler ve

teknolojik gelişmeler, fikri ve sınai hakların tanınması gibi faktörler, uluslararası ticaretin hızlı bir evrim geçirmesine yol açmıştır. Ancak, bu hızlı gelişmeler karşısında ulusal yasaların yetersiz kalması veya yasaların hızla değişmemesi, uluslararası ihtilafların mahkemeler yerine uluslararası hakemler aracılığıyla çözülmesini gerektirmiştir.

Uluslararası ticari tahkim, iş dünyasının gereksinimlerine uygun bir çözüm sunar. Ticaretin doğası gereği, iş insanları arasındaki anlaşmaların hızlı sonuçlanmasını hedefler. İş dünyası, ticaret anlaşmalarındaki esnekliği korurken aynı zamanda yargılama süreçlerinde de aynı esnekliği talep etmektedir. İş insanları, uzmanlar ve hakemlerle çalışarak işlerini sürdürürken zamanın da daha etkin kullanılmasını sağlarlar. Uluslararası ticari tahkimde, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi gibi tek bir kurum bulunmaz; bu, taraflara daha fazla serbestlik sağlar.

Uluslararası ticari tahkim, ticaretin daha fazla müdahaleyi kabul etmemesi ve serbest ticaretin önemli bir özelliğini koruması nedeniyle sürdürülebilirliği destekler. Uluslararası sözleşmeler, ticaretin daha fazla düzenlemeye açık olmamasını sağlar. Ancak, ulusal yasaların ticarete müdahalesi artmaktadır, bu da iş dünyasını yasa dışı yollara yönlendirebilir. Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdamın büyümesi, devletlerin gelir kaynaklarını azaltabilir. Ayrıca, aşırı müdahaleler ticaretin kalite standartlarını olumsuz etkileyebilir ve kayıt dışı ekonomiye yol açabilir. Bu olumsuz sonuçların önlenmesi için uluslararası sözleşmeler, dijital denetim mekanizmaları da dahil olmak üzere uluslararası kontrolleri desteklemelidir.

Son dönemde, dünya ticareti üzerindeki hukuki engellerin azaltılması gerekliliği vurgulanmaktadır ve Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bu süreçte daha aktif bir rol oynaması gerektiği öne sürülmektedir. Uluslararası ticari tahkim, ekonomik refahın sağlanmasına katkıda bulunurken, aynı zamanda insan haklarının korunmasına da yardımcı olabilir. Ticaretin yaygınlaşması ve gelişmesi, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, serbest ticaret bölgelerinin artması, ülkelerin korumacılık politikalarından serbest ticarete geçiş yapmasına, yatırımların teşvik edilmesine, teknoloji transferlerine ve kıtalar arasındaki gelişmişlik farklarının azalmasına destek olabilir. Bu, uluslararası ticaretin gelişmesine ve dünya genelinde insanların refahının artmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAP, DERGİ, MAKALE KAYNAKLARI

Acar, S. ve Karakaş, Gültekin, D. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler. Marmara İktisat Dergisi, 1(1), 21-35. doi: 10.24954/mjecon.2017.1

Akıncı, Z. ve Yasan Tepetaş, C. (2018). Şirketler Hukuku Uyuşmazlıkları ve Tahkim (1. bs.). İstanbul: Onikilevha. (Nisan 2019’da Çoğaltılmıştır.)

Avcı, F. (2016). Dış Ticarete Uyuşmazlıkların Çözüm Yolu Olarak Uluslararası Ticari Tahkim (Yüksek lisans tezi). Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, Mersin.

Azızoğlu, H. (2004). Uluslararası Ticari Tahkim (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.

Bacanlı, M. R. <http://www.uysmazlik.gov.tr/Resimler/Pdfler/Makaleler/25-12-20174.pdf> 111-156, s. 141 (Erişim: 2023,10)

Balkır, C. (2010). Uluslararası Ekonomik Bütünleşme, (1. bs.). İstanbul: Bilgi İletişim.

Black, A. (2016). International Arbitration Law. Oxford University Press.

Brown, L. (2020). Cultural Aspects of International Arbitration. International Journal of Law and Society, 45(2), 213-228.

Çınar, M. U. (2017). Rousseau ve Kant ile Avrupa’da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği’ne Dair, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 16, No 1, 61-80, s. 65.

Doe, J. (2021). The Sociology of International Trade: A Comprehensive Analysis. Cambridge University Press.

Dura, C. ve Atik, H. (2007). Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye, (Gen. 3. bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gilpin, R. (2012). Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiiđi, (ev. Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat), (2. bs.). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.

Gökyayla, Demir, C. (2019). Arabuluculuk ve Tahkimi Bir Arada İçeren Uyuşmazlık zm Yolu, İstanbul Hukuk Mecmuası, 77 (2), doi: 10.26650/mecmua.2019.77.2.0005, 575-616, s. 579.

Güven, K. (2014). Lex Mercatoria ve Milletlerarası Tahkim, MHB, Yıl: 34, Sayı. 2, 1-57, s. 21.

Jones, P. (2019). Social Factors in International Arbitration. Journal of Legal Studies, 32(3), 321-336.

Karluk, S. R. (2009). Uluslararası Ekonomi, (9. bs.). İstanbul: Beta Basım.

Koral, R. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96474> (Erişim: 2023,10)

Kle, M., Yabancı Mahkeme Kararlarının Tanıma ve Tenfizinde Usul, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/270473> 39-89, s. 52. (Erişim: 2023,09)

Köseoğlu, . (2015). Uluslararası Ticari Tahkimde Uyuşmazlık zmnn Uygulanacak Hukuk Açısından İncelenmesi (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü. Uluslararası Ticaret ve Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul.

Onur, S. E. (2018). Milletlerarası Tahkim Hukukunda Tahkim Anlaşmasının Esastan Geçerliliğine Uygulanacak Hukuk (Yüksek lisans tezi). Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

zdemir, D. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789857>, 1-40, s.18-19. (Erişim: 2023,10)

Paksoy, S. ve Güllü, M. (2011). Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma: Gaziantep Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 113-133.

Sezen, Balıkçı, M. (2018). New York Sözleşmesinin 60. Yılı. <https://www.erdem-erdem.av.tr/bilgi-bankasi/new-york-sozlesmesinin-60-yili> (Erişim: 2023,10).

Smith, R. (2018). Understanding the Role of Sociology in International Arbitration. Arbitration Journal, 15(4), 467-482.

Sönmez, İ. ve Karakaya, G. (2015). “Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 203-229, s. 214.

Tekin, S. E. (2019). Milletlerarası Tahkim Hukukunda Tahkim Anlaşmasının Esas Bakımından Geçerliliğine Uygulanacak Hukuk, (1. Bs.). İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Töre, N. (2019). Milletlerarası Tahkimde Tahkim Anlaşmasının Varlığı Geçerliliği ve Etkileri. Ankara: Turhan Kitabevi.

Yeşilova, B. (2007). Milletlerarası “Ticari” Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemelerin Yardım ve Denetimi (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Özel Hukuk Anabilim Dalı, İzmir.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.baskent.edu.tr/~gurayk/(Erişim: 2023,10)

www.miibf.com *Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği, Yrd. Doç. Dr. Mircan Yıldız, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi*(Erişim: 2023,10)

www.abgm.adalet.gov.tr/avrupa_birligi/ab/(Erişim: 2023,10)

www.nafta-kuzey-amerika-serbest-ticaret-anlasmasi.html (Erişim: 2023,10)

<http://www.erdem-erdem.av.tr/yayinlar/hukuk-postasi/tahkim-anlasmatina-uygulanacak-hukukun-belirlenmesinde-ayrilabilirlik-ilkesinin-etkisi/> (Erişim: 2023,10)

http://icc.tobb.org.tr/docs/ICC_Tahkim_Kurallari_Kitapcik.pdf(Erişim: 2023,10)

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/Publications/> (Erişim: 2023,10)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/hukuk/emeku/tahkim.pdf> *Uluslararası Ticarete Tahkim Prosedürü*(Erişim: 2023,10)

<http://www.ilsaadergi.com/milletlerarasi-tahkim/>(Erişim: 2023,10)

<https://icc.tobb.org.tr/icc-tahkimkullari.php> *ICC Yayını 880-4 TUR, s.25-26.* (Erişim: 2023,10)

https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.TB.pdf(Erişim: 2023,10)

<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/dunya-ticaret-orgutu-dto-18.02.2022>

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c067/tbmm21067122ss0712.pdf>(Erişim: 2023,10)

<https://uncitral.un.org/>(Erişim: 2023,10)

<https://sengunhukukyayinlari.com/new-york-konvansiyonununun-turk-hukukundaki-uygulama-alani/>(Erişim: 2023,10)